

OCJENE I PRIKAZI

Dželila Babović, ARABIC LITERATURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA – TRANSLATION AND CRITICAL RECEPTION, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2025., 179 str., ISBN: 978-9958-626-76-0

Knjiga *Arabic Literature in Bosnia and Herzegovina – Translation and Critical Reception* objavljena je 2024. godine u Sarajevu, najprije kao online izdanje Univerziteta u Sarajevu –Orijentalnog instituta, a onda je i štampana 2025. godine u saradnji sa izdavačkom kućom Dobra knjiga. Autorica dr. Dželila Babović, dugogodišnja istraživačica arapske književnosti i njene recepcije u bosanskohercegovačkom kulturnom prostoru, ovim djelom nastoji dati cjelovit pregled procesa prevođenja, interpretacije i kritičkog sagledavanja arapske književnosti u Bosni i Hercegovini. Knjiga je objavljena na engleskom jeziku i namijenjena je kako domaćem tako i međunarodnom čitateljstvu, čime se omogućava da rezultati dugogodišnjeg naučnog rada postanu vidljivi i u širem akademskom kontekstu. Sama struktura knjige precizno je oblikovana i podijeljena u više poglavlja koja prate historijski razvoj arapske književnosti i njene recepcije u Bosni i Hercegovini, od predislamske književne tradicije pa sve do savremenih autora i njihovih bosanskih prevodilaca i kritičara.

U uvodnom poglavlju (*Introduction*) autorica definira predmet i ciljeve istraživanja. Naglašava da knjiga ima zadatak prikazati historijski složenu i višedimenzionalnu recepciju arapske književnosti, ali i da ponudi analitički okvir koji uključuje ne samo književni tekst već i društveno-historijski kontekst, ulogu prevodilaca, kritičara, izdavača i obrazovnih institucija. Kao metodološko polazište koristi teoriju recepcije Hansa Roberta Jaussa, povezujući je s poetikom, sociologijom književnosti i kulturnom historijom. Već na početku se ukazuje na interdisciplinarni pristup, što knjigu čini posebno značajnom jer omogućava da se arapska književnost sagleda ne samo kao daleka egzotika, što je zamka duboko ukorijenjenog orijentalizma, već kao sastavni dio kulturne povijesti Bosne i Hercegovine.

Poglavlje *A Cultural and Historical Framework for the Reception of Arabic Literature in Bosnia and Herzegovina* donosi pregled šireg kulturnog i historijskog okvira unutar kojeg se razvijala recepcija arapske književnosti. Autorica pokazuje kako su osmansko nasljeđe, islamska tradicija i religijsko obrazovanje stoljećima oblikovali horizonte čitatelja u Bosni. Ističe se da je arapski jezik dugo vremena bio shvaćen primarno kao *lingua sacra*, a tek kasnije kao jezik književnosti i umjetničkog izraza. Austrougarsko razdoblje i modernizacija dovode do drugačijih pogleda na arapsku književnost, dok nakon Drugog svjetskog rata dolazi do institucionalizacije studija orijentalne

filologije u Sarajevu, što stvara temelje za ozbiljna akademska istraživanja i prijevode.

Centralni dio knjige zauzima poglavlje *Arabic Literature in Bosnia and Herzegovina: From Translation to Literary Criticism*. Ovo poglavlje obuhvata nekoliko potpoglavlja i hronološki i tematski prati recepciju različitih epoha i žanrova arapske književnosti. Dio *Arabic Pre-Islamic Literature* posvećen je predislamskoj poeziji, koja je kroz bosanske prijevode i studije ulazila u domaći literarni korpus. Prvi prijevodi pojavljuju se u časopisima *Bošnjak*, *Behar* i *Gajret*, gdje Safvet-beg Bašagić, Ibrahim Repovac i Musa Ćazim Ćatić objavljuju arapske narodne pripovijetke i odlomke iz kasida. Kao izuzetno značajan doprinos autorica ističe studije i prijevode Esada Durakovića, na čelu s izdanjem *Muallage – sedam zlatnih arabljanskih oda* s arapskim tekstom, transkripcijom, filološkim prijevodom i funkcionalno ekvivalentnom poetskom verzijom na bosanskom, potkrijepljenom opsežnim komentarima. Cjelina *Arabic Literature of the Early Islamic Period* obrađuje književnost nastalu u prvim stoljećima islama, gdje se posebno naglašava uloga hadiskih i historiografskih tekstova, ali i književnih djela koja oblikuju islamski identitet. *Classical Arabic Literature* razmatra remek-djela zlatnog doba arapske književnosti, od poezije i proze do filozofskih i filoloških tekstova, pri čemu se u bosanskohercegovačkom kontekstu posebno ističu doprinosi orijentalista poput Sulejmana Grozdanića i Esada Durakovića. U dijelu *Folk Literature* naglasak je na *Hiljadu i jednoj noći*, čija je recepcija imala poseban značaj: od ranih parcijalnih prijevoda do integralnog prijevoda Esada Durakovića 1999. godine. Slijede poglavlja o *Adabu*, gdje se pokazuju moralno-filozofske dimenzije arapske književnosti, zatim o *Autobiografiji* (s posebnim primjerom Usāme ibn Munkiza), te o *Poeziji*, koja je oduvijek bila dominantan žanr u arapskoj književnoj tradiciji i našla je odjek u domaćoj filologiji i prevodilaštvu.

Segment *Modern Arabic Literature* u knjizi zauzima veoma značajno mjesto. On je podijeljen na nekoliko cjelina: *The Novel*, *Short Stories*, *The Drama* i *Poetry*. Autorica pokazuje kako se bosanskohercegovačka recepcija modernih arapskih autora intenzivirala nakon dodjele Nobelove nagrade Naǧību Maḥfūzu 1988. godine, kada su domaći prevodioci i arabisti počeli intenzivnije pratiti savremene književne tokove. Posebno su analizirana djela Mahfuza, Taha Huseina, Mahmuda Derviša, Adonisa, Ḥannān al-Šayḥ i drugih. Pored toga, recepcija književnosti arapske dijaspore (*Mahjar*), naročito djela Halila Džubrana i Mihaila Nuajme, uživa posebno mjesto u domaćoj arabistici zahvaljujući prijevodima i studijama Esada Durakovića. Autorica naglašava da je modernistička arapska književnost u Bosni i Hercegovini primana kako u akademskim krugovima tako i u širem čitateljskom sloju, čime je postala sastavni dio književne produkcije dostupne domaćoj publici.

Posebno poglavlje posvećeno je ulozi arapske književnosti u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine (*Arabic Literature in the Educational System of Bosnia and Herzegovina*). Tu se prati recepcija od osmanskog perioda, preko austrougarskog i jugoslavenskog razdoblja, do savremenog univerzitetskog obrazovanja. Analiziraju se obrazovne institucije od 16. do 19. stoljeća, zatim moderni osnovni i srednjoškolski programi, te univerzitetski kurikulumi u Sarajevu i Zenici. Autorica naglašava važnost Katedre za orijentalnu filologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Fakulteta islamskih nauka, kao i Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici, čiji nastavnici i prevodioci imaju presudnu ulogu u institucionalizaciji recepcije arapske književnosti.

Vrlo značajno mjesto zauzima analiza prijevoda Kur'an na bosanski jezik, predstavljena u poglavlju *Bosnian Translations of the Qur'an and Immanent Approaches to the Study of the Text of the Qur'an*. Autorica sistematično navodi sve prijevode, od onog Alije Rize Karabega 1937. do prijevoda Nurke Karamana 2018. godine. Posebno su istaknuti prijevodi Besima Korkuta, Enesa Karića i Esada Durakovića, jer su oni otvorili mogućnost estetskog i stilističkog čitanja kur'anskog teksta. Analiziraju se kritike i pohvale koje su pratile ove prijevode, rasprave u vezi sa stilom, jezikom i ideološkim pristupima, kao i polemike koje su pokazale koliko je recepcija Kur'an složen i osjetljiv proces u bosanskohercegovačkom društvu. Autorica pritom pokazuje da u domaćim okvirima Kur'an nije samo religijski tekst, nego i snažan književni izazov koji je podstakao niz novih teorijskih i filoloških rasprava.

Poglavlje *Translated Arabic Literature as Experienced by the Reading Public and Literary Critical Circles in Bosnia and Herzegovina* istražuje kako su prevedena arapska djela primana u širem društvenom i kulturnom kontekstu. U ovom segmentu posebno se naglašava recepcija palestinske književnosti, književnosti Magreba, iračke proze nakon američke invazije, kao i mladih savremenih autora. Analizira se uloga prevodilaca poput Mirze Sarajkića, čiji prijevodi i studije savremene arapske književnosti, naročito poezije i romana, čine značajan doprinos. Posebno je važno što autorica pokazuje kako čitalačka publika u Bosni i Hercegovini nije homogena: postoje slojevi čitatelja – od učenika i studenata do stručnjaka, filologa i kritičara – a svaki od njih različito doprinosi recepciji i vrednovanju arapske književnosti. U ovaj okvir uklapa se i institucionalna recepcija kroz festivale, književne sajmove i javne promocije, čime se arapska književnost povezuje s kulturnim životom Bosne i Hercegovine.

Knjiga završava iscrpnom bibliografijom, koja sama po sebi predstavlja vrijedan naučni priručnik i vodič kroz dostupnu literaturu, prijevode i studije. Dr. Babović u studiji *Arabic Literature in Bosnia and Herzegovina – Translation and Critical Reception* donosi sveobuhvatan prikaz recepcije arapske književnosti u Bosni i Hercegovini, prateći je od predislamskog pjesništva

do savremene proze i poezije, od školskih programa do književnih festivala i od prijevoda Kur'ana do savremenih polemika o književnim standardima. Posebna vrijednost studije ogleda se u prikazivanju različitih razdoblja, žanrova i institucija u jedinstvenom okviru koji pokazuje kako je arapska književnost postala sastavni dio bosanskohercegovačke kulturne baštine. Knjiga predstavlja značajan doprinos domaćoj arabistici i komparativnoj književnosti, a istovremeno je pouzdana polazna tačka za buduća istraživanja i uporedne književne analize. Posebno treba istaći da se, prateći fusnote i opsežnu bibliografiju, jasno može uočiti mreža autora, istraživača i institucija koji su u različitim vremenima doprinosili da bogata tradicija arapske književnosti bude predstavljena domaćoj javnosti.

Emina Mostić

Adnan Kadrić, Alma Omanović-Veladžić, BUŽIM U OSMANSKIM DOKUMENTIMA I POPIS STANOVNIŠTVA 1851. GODINE, BZK „Preporod” Bužim, Bužim, 2024., 513 str., ISBN: 978-9926-8756-3-3

Petstoljetna osmanska vladavina na prostorima Bosne i Hercegovine ostavila je dubok trag u brojnim segmentima, a to se posebno odnosi na urbana mjesta i svakodnevni život ljudi. Dugo vremena je, izuzev pojedinačnih manjih članaka i priloga pisanje monografija o bh. gradovima bilo zapostavljeno. Tek od druge polovine 20. stoljeća orijentalisti i osmanisti posvetili su pažnju ovom značajnom dijelu bh. prošlosti. To je nastavljeno sve do sada. Rezultat toga rada je da su urbane sredine Bosne i Hercegovine dosta istražene i obogaćuju naše znanje o osmanskoj vladavini na ovim prostorima. Jedna od takvih monografija je *Bužim u osmanskim dokumentima i popis stanovništva 1851. godine* autora Adnana Kadića i Alme Omanović-Veladžić, u izdanju BZK „Preporod” iz Bužima.

Knjiga je pisana na osnovu osmanskih izvora i stručne literature. U *Riječi urednika* naglašava se da je dosadašnje pisanje o prošlosti Bužima bilo nedovoljno. U knjizi je *Uvodni sažetak* na bosanskom i engleskom jeziku, tri veća poglavlja s više podnaslova, *Rječnik termina, Skraćenice, Izvori i literatura te Indeks prezimena iz popisa stanovništva Bužima 1851. godine*. Prvo poglavlje, *Osvrt na Bužim u osmanskim dokumentima*, govori o osmanskom osvajanju Bužima 1576. godine. Tada ovo mjesto ulazi u sastav Bosanskog sandžaka, a od 1580. godine i Bosanskog ejaleta. Kada je u prvim godinama 17. stoljeća formiran Bihaćki sandžak, Bužim je ušao u njegov sastav. Pri kraju osmanske vladavine, 1865. godine bio je u sastavu Bosanskog sandžaka i krupske kaze.

Prema najnovijim naučnim istraživanjima, krajevi s desne strane Une počeli su plaćati poreze osmanskoj državi od druge polovine 15. stoljeća. Tokom 16. stoljeća Osmanlije su u više navrata osvajale Bužim i zadržavale se kratko vrijeme. Tek od 1576. godine definitivno je uspostavljena sultanova vlast na ovim prostorima. U bužimskoj tvrđavi je bila stacionirana vojna posada koja je brojala oko 130, a po potrebi i više ljudi. Godinu dana poslije osvajanja, bečke vlasti su od Osmanskog Carstva tražile da im se vrate Bužim i Cazin. Ubrzo su s Porte dobile negativan odgovor u kojem se kaže da su u tim mjestima podignute džamije i da je to razlog da se ne mogu vratiti. Kada je habsburška vojska 1578. godine napala Bosansku krajinu, posada Bužima pružila je žilav i uspješan otpor. Za ovo vrijeme posebno su interesantni osmanski podaci bužimske posade iz 1586. i 1590. godine. Godine 1586. u

ovoj je tvrđavi u prvom džematu bilo 139, a drugom 41 vojnik. U narednom popisu iz 1593. godine u ovom fortifikacionom objektu bilo je pet buljuka mustahfiza, jedan buljuk topčija, tri ode konjanika (farisa) i tri ode martolosa. Sve je to precizno navedeno u tabeli 1. Osim bročanih podataka, donesena su i imena više zapovjednika bužimske posade.

Osmanski popis iz 1604. godine prikazuje da je Bužim početkom 17. stoljeća bio u sastavu Bosanskog ejaleta. U više osmanskih popisa iz 1616, 1626. i 1627. godine prikazana je brojnost bužimske posade. To su potpuno novi podaci, koji govore o stanju i prilikama u Bužimu i njegovoj okolini. Posebno je interesantan podatak iz 1638. godine u kojem se govori o zarobljavanju kapetana Gašpara, sina Petra Jankovića i izbijanju krajiške pobune u vezi s njegovim oslobođanjem. Vrlo interesantni i korisni podaci su doneseni u sumarnim popisima finansiranja krajiških tvrđava 1646. godine. U Bužimu je bilo 125, Vrnograču 36, Cazinu 227, Todornovom 216, Ostrošcu 202, Zrinu 236 i Kostajnici 890 vojnika posadnika. Za historičare ne samo Bosanske krajine nego i Bosne i Hercegovine ovo su izuzetno važni i značajni podaci koji daju odgovore na mnoga pitanja iz toga vremena.

U osmanskim ruznamedži (1675–1678) i joklama (1683) defterima prikazane su plate vojne posade i vjerskih službenika Bužima. U to vrijeme (1676) bužimska posada brojala je 178 ljudi. Pri kraju 17. stoljeća (1693) Bužim je bio palanka. U njoj tvrđavi bilo je stacionirano 186 članova posade. Bili su podijeljeni u dva dijela. Veći dio se nalazio u fortifikacionom objektu, a drugi u palanci. Državna blagajna je za njihove plate izdvajala 80.000 akči. Poslije Karlovačkog mirovnog ugovora 1699. godine, kada je između osmanske i susjedne habsburške i mletačke države uspostavljena nova granica, Bužim se nalazio na granici Carstva. Na ovom mjestu autori su donijeli prijevod dijelova Karlovačkog mira koji se odnosi na prostore Bužima.

Poseban dio prvog poglavlja posvećen je Bužimu u vremenskom periodu od Karlovačkog mira do Banjalučkog boja (1699–1737). To je vrijeme kada se na teritoriji cijelog Bosanskog ejaleta pristupilo izgradnji novih, te opravkama starih i u ratu porušenih tvrđava. To je bilo prisutno i na prostorima Bužima i cijele Bosanske krajine. Bužim je u to vrijeme pripadao Kamengradskom, a zatim Kamengradsko-bihačkom sandžaku. I u ovom dijelu monografije, na osnovu brojnih osmanskih dokumenata navodi se više podataka o bužimskoj posadi i sve vezano za tvrđavu i njene čuvare, kao i za druga krajiška fortifikaciona mjesta. Za jačanje odbrambene sposobnosti Bosanske krajine veliku ulogu imao je tadašnji bosanski beglerbeg Halil-paša (1698–1702). U njegovo vrijeme započeli su građevinski radovi na više tvrđava, a mnoge su dobile nove topove i drugo naoružanje s municijom. Na osnovu izvorne osmanske arhivske građe detaljno je prikazano stanje bužimske tvrđave i posade. Sve je to popraćeno grafikovima i tabelama radi pregleda.

Kada je 1737. godine Austro-Ugarska Monarhija zaratila s Osmanskim Carstvom, na dijelu fronta prema Bužimu carsku vojsku predvodio je Esterhazi. Doneseni osmanski dokumenti sačuvali su uspomenu na otpor i uspješnu odbranu Bužima, kao i cijelog ejaleta. Posebno je naglašeno prisustvo dijela posade bužimske tvrđave u bici kod Banje Luke 4. augusta 1737. godine. U ovoj bici bosanski branioci su pobijedili austrijsku vojsku i njenog zapovjednika princa Hildburghauzena. U septembru iste godine, iz Istanbula je valiji Ali-paši Hekimoglu stigao novac za učesnike Banjalučkog boja i za opravku dijela u ratu oštećenih tvrđava. Među njima bili su Bužim i Cetin. Naredni dokumenti prikazuju stanje Bužima sve do kraja 18. stoljeća. Posebno je na osnovu osmanskih dokumenata interesantno pratiti plate posada i druge finansijske izdatke. Još od 1576. godine bužimska vojna posada imala je zadatak da pazi na red i zakonitost sultanovih podanika ovog kraja. To je u kontinuitetu bilo sve do kraja osmanske vladavine. Posebna je dužnost padala na vojne starješine. U dokumentima se navode njihova imena i vojna zvanja. Također se navode i povremeni građevinski radovi na popravkama i jačanju bužimske tvrđave. U drugoj polovini 18. stoljeća na ovom fortifikacionom objektu vršeni su građevinski radovi 1763, 1766. i 1782. godine. Zanimljiv je podatak da se 1772. godine 10 vojnika bužimske posade pridružilo vojnom kontingentu Bosanskog ejaleta i da su otišli na rusko-osmanski front. Posebno su interesantni navedeni dokumenti pisani u vrijeme sultana Mustafe III (1757–1774) i Abdulhamida I (1774–1789). I ovdje su autori podatke iz dokumenata prikazali grafikonima i navodima odakle su podaci preuzeti. Godine 1780. u bužimskoj tvrđavi bilo je 255 članova posade. U to vrijeme u ovom dijelu Krajine bila je 91 tvrđava i četiri kule.

U takvoj situaciji dolazi do Dubičkog rata (1788–1791). Kada je 1787. godine izbio rusko-osmanski rat (1787–1792), Porta je zatražila od bosanskog namjesnika Agribozli Ebu Bekir-paše da mobilize veće vojne snage iz Bosanskog ejaleta koje će ratovati na ruskom frontu. Postupajući po naređenju centralne vlade, mobilisano je 15.000 vojnika i vojnih starješina koji su otišli na ruski front. U takvim okolnostima Austro-Ugarska Monarhija objavila je Osmanskoj državi rat. Najveće borbe protivničkih strana vodile su se na prostorima Bosanske krajine. Tokom 1789. godine austrijska vojska napala je Bužim, Veliku Kladušu, Dubicu i druga krajiška mjesta. I pored velikog otpora, nadmoćnija austrijska vojska osvojila je Dubicu, Novi i Gradišku. Zbog velikog otpora koji je pružila posada Dubice i drugih krajiških tvrđava, cio rat poznat je pod imenom „Dubički rat”. Kao i u prethodnim ratovima, Bužim se uspio odbraniti. Sva ta dešavanja autori su lijepo i pregledno prikazali, kao i bitku koja se vodila kod Zvornika. Također su donijeli i tabelu promjene vojnih snaga u utvrdi i palanci Bužim u 18. stoljeću.

Tokom 19. stoljeća u cijelom Osmanskom Carstvu, pa i u Bosanskom ejaletu, provođene su brojne reformske mjere. To je posebno vidljivo u finansijskim obračunima u tvrđavama. No, one su slabile fortifikacione objekte. To se vidi i u smanjenju broja vojnih posada. I u Bužimu je došlo do smanjenja. Međutim, i dalje su vojni objekti bili dobro snabdjeveni municijom. To se vidi iz donesenih dokumenata. Tokom 1846. godine obnovljeno je više tvrđava. Među njima i bužimska, zajedno sa džamijom sultana Murata III. Tokom 1850. i 1851. država je izvršila popis na teritoriji cijelog Bosanskog ejaleta.

Detaljan pregled navedenog popisa prikazan je u drugom poglavlju – *Popis stanovništva Bužima 1851. godine*. Kako autori navode, osmanski popis stanovništva Bužima 1851. godine „urađen je na osnovu dva popisna deftera muslimanskog stanovništva (Nufus Defteri 5871) i nemuslimanskog stanovništva (Nufus Defteri 5872) koji se čuvaju u Državnom arhivu Predsjedništva Republike Turske (Başbakanlık Devlet Arşivleri), u odjelu Osmanskog arhiva (Osmanlı Arşivi) u Istanbulu pod skraćenom oznakom NFS.d.” Pisani su na osmanskom jeziku, sulus pismom, s elementima *rik'a* pisma. U defterima je prikazana demografska slika stanovnika, njihov fizički opis, starosna struktura, palanka Bužim i četiri seoska naselja. Podaci iz ovog popisa upotpunjuju dosadašnje znanje ne samo o Bužimu nego i ovom dijelu Krajine. S vi podaci popisa su prikazani sa više grafikona.

Posljednje poglavlje, *Prijevod popisa stanovništva Bužima 1851. godine (BOA, NFS 5871 i 5872)* prevedeno je na bosanski jezik sa svim podacima koji su u defterima navedeni. Na kraju je *Rječnik termina, Skraćenice, Izvori i literatura*, te *Indeks prezimena iz popisa stanovništva Bužima 1851. godine*.

Ova knjiga razlikuje se u mnogo čemu od mnogih dosadašnjih monografija o bh. mjestima. Prije svega, njena vrijednost je u činjenici da su skoro svi doneseni relevantni podaci na osnovu izvornih osmanskih dokumenata popunjeni stručnom literaturom na onim mjestima gdje je to potrebno. Autori su se potrudili da na stranicama monografije donesu veliki broj kopija dokumenata koji potvrđuju podatke o mjestu, ljudima, tvrđavi i svemu što je vezano za ovaj kraj. Pored kopija, uradili su više grafikona i tabela kako bi čitaoci mogli imati bolji i jasniji pregled. U knjizi su, osim Bužima, na više mjesta donijeli korisne i interesantne podatke i o nekim drugim krajiškim gradovima, kao što su Bosanska Krupa, Cazin, Velika Kladuša, Bihać i druga mjesta, što još više obogaćuje naše znanje o Bosanskoj krajini, izuzetno bogatoj i interesantnoj prošlosti i Bosne i Hercegovine.

Enes Pelidija

Sedad Bešlija, HERCEGOVAČKI KADILUCI U 17. STOLJEĆU, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2025., str. 237, ISBN: 978-9958-649-77-6

Knjiga Sedada Bešlije *Hercegovački kadiluci u 17. stoljeću* predstavlja historijsku monografiju osmanske uprave u Hercegovačkom sandžaku. Za izradu ove monografije autor je koristio neobjavljene i objavljene arhivske fondove iz Republike Turske, kao i iz Bosne i Hercegovine, zatim podatke iz magistarskih i doktorskih teza, opću i stručnu literaturu, članke i rasprave, putopise, hronike, kataloge, leksikone, web izvore i dr.

U Osmanskoj Državi tri ključna stuba države činili su: vjerski upravni aparat, vojno-upravni aparat i administrativno-birokratski aparat. Sudstvo se u svojim nadležnostima prožimalo kroz sve tri komponente vlasti. Historijska monografija dr. Sedada Bešlije *Hercegovački kadiluci u 17. stoljeću* popuniće još jedan nedovoljno istražen period historije u Bosni i Hercegovini iz sedamnaestog stoljeća.

Navedena monografija, pored *Uvoda*, str. 9-15, podijeljena je na tri glave: *Kadija i kadiluk u Osmanskoj Državi s posebnim osvrtom na 17. stoljeće*, str. 17-44, *Centralni hercegovački kadiluci u 17. stoljeću*, str. 45-150, *Ostali hercegovački kadiluci u 17. stoljeću*, str. 151-179.

Prva glava, *Kadija i kadiluk u Osmanskoj Državi s posebnim osvrtom na 17. stoljeće*, fokusirana je na stručno objašnjenje pravedne vladavine i pravednih odnosa među ljudima. U Osmanskom Carstvu svršenici klasičnih islamskih obrazovnih institucija – medresa – mogli su ostvariti karijeru unutar vjerskog upravnog aparata. U islamskom pravu, sudska funkcija ubraja se među zadatke halifata, odnosno državne administracije. Sudska vlast pripadala je halifi ili kadijama koje bi halifa lično ovlastio. Prva glava podijeljena je na poglavlja: *Obrazovni put kadije, Imenovanje i razrješenje kadija, Kadijska primanja, Pravni korpus kadija i Kadiluk*.

U Osmanskom Carstvu zakonodavnu vlast imao je sultan, dok je izvršnu vlast predvodio veliki vezir. Sudska vlast bila je u nadležnosti kadije, koji je djelovao u ime sultana. U novoosvojenim krajevima, u ime vladara postavljan je kadija radi uspostavljanja pravde. Tako je za kadije bilo potrebno adekvatno obrazovanje, a nakon toga imenovanje i regulisanje njihovog statusa, što autor detaljno obrazlaže.

Druga glava, *Centralni hercegovački kadiluci u 17. stoljeću*, predstavlja srž ove historijske monografije. Formiranje Hercegovačkog sandžaka teklo je postepeno i u više faza. Tokom vojnih osvajanja, sedam godina iza osvajanja bosanske države 1463. godine, uspostavljen je drugi sandžak na tlu srednjo-

vjekovne države, i to Hercegovački sandžak, 1470. godine. Nakon što je bio u sastavu Rumelijskog ejaleta, Hercegovački sandžak od 1580. godine postaje vojno-administrativna jedinica u sastavu Bosanskog ejaleta. Upravno-administrativno ejalet se sastojao od nahija i kadiluka.

Sve do prvih decenija 16. stoljeća Hercegovački sandžak bio je podijeljen na četiri kadiluka: Drinski (Fočanski), Blagajski, Mileševski (Prijepoljski) i Novski. U prvoj polovini 16. stoljeća osnovana su četiri nova kadiluka: Mostarski, Cernički, Nevesinjski i Pljevaljski. U drugoj polovini 16. stoljeća osnovani su još kadiluci: Imotski, Gabela (Neretva) i Čajniče.

Krajem 16. stoljeća Hercegovački sandžak bio podijeljen na 11 kadiluka o kojima autor daje iscrpne podatke. To su: kadiluk Taslidža, kadiluk Pljevlja, kadiluk Foča, kadiluk Novi, kadiluk Ljubinja, kadiluk Gabela, kadiluk Imotski, kadiluk Blagaj, kadiluk Mostar, kadiluk Nevesinje i kadiluk Cernica.

U trećoj glavi, *Ostali hercegovački kadiluci u 17. stoljeću*, na osnovu dostupnih podataka autor daje podatke o: kadiluku Prijepolje, kadiluku Čajniče, kadiluku Belgraddžik (Konjic), kadiluku Stolac, kadiluku Ljubuški i kadiluku Duvno.

Hercegovački sandžak tokom 17. stoljeća sastojao se uglavnom od šesnaest kadiluka. Teritorijalno-upravni položaj kadiluka tokom 17. stoljeća doživljavao je česte promjene. Nisu rijetki slučajevi pripajanja i izdvajanja hercegovačkih kadiluka. To se naročito odnosi na pogranične kadiluke. Kroz dostupne i obrađene historijske izvore evidentirano je preko 600 imena hercegovačkih kadija tokom 17. stoljeća.

Historijska monografija dr. Sedada Bešlije *Hercegovački kadiluci u 17. stoljeću* je nastavak istraživanja prethodnih historičara na navedenu temu. Autor među njima navodi Hivziju Hasandedića, Hazima Šabanovića, kao i neke druge autore koji su svojim istraživanjima dali značajan doprinos u izučavanju historije hercegovačkih kadiluka kroz 17. stoljeće. Uglavnom svi oni, kao i objavljeni i neobjavljeni izvori navedeni su u čak 748 fusnota, što ovoj historijskoj monografiji daje naučni karakter.

Na kraju navedene monografije dat je zaključak, rezime na engleskom i turskom jeziku, spisak korištenih izvora i literature, kao i registar ličnih imena i geografskih pojmova. U popisu izvora i literature, str. 199-212, autor je naveo: neobjavljene izvore, objavljene izvore, magistarske i doktorske teze, opću i stručnu literaturu – knjige, članke i rasprave, kao i putopise, hronike, kataloge, leksikone i web izvore. To će olakšati budućim istraživačima, kao i magistrantima i doktorantima, da lakše dođu do navedene literature i nastave istraživanja na navedenu temu.

Recenzenti historijske monografije dr. Sedada Bešlije *Hercegovački kadiluci u 17. stoljeću* su emeritus prof. dr. Enes Pelidija, prof. dr. Faruk Taslidža i dr. Hana Younis, koja je i urednik knjige.

Zbog svega navedenog, historijska monografija dr. Sedada Bešlije *Hercegovački kadiluci u 17. stoljeću* popunila je jedan djelimično istražen period nacionalne historije Bosne i Hercegovine, zbog čega je preporučujem stručnoj i naučnoj javnosti kako u Bosni i Hercegovini tako i šire.

Hadžija Hadžiabdić

Mehmed Begović, O RAZVOJU ŠERIJATSKOG PRAVA U JUGOSLAVIJI, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sarajevo, 2024., 116 str., ISBN: 978-9958-11-181-5

Proučavanje pravne misli u Bosni i Hercegovini nije moguće bez osvrta na lik i djelo Mehmeda Begovića (1904–1990). Riječ je o jednom od najistaknutijih predstavnika jugoslovenske i bosanskohercegovačke pravne nauke u XX vijeku. Svoj akademski put, a kasnije i plodonosnu naučnu karijeru, započeo je 1926. na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gdje je proveo cijeli svoj životni i radni vijek. Primarno se bavio šerijatskim pravom, o čemu svjedoči obimna bibliografija, i porodičnim pravom. U valorizaciji Begovićevog naučnog opusa posebnu pažnju zaslužuje knjiga *O razvoju šerijatskog prava u Jugoslaviji*. Radi se o doktorskoj disertaciji odbranjenoj na Pravnom fakultetu u Alžiru 1930. godine. Zbog istaknutih kvaliteta Nastavno vijeće ovog Fakulteta dodijelilo joj je posebnu nagradu. Disertacija je napisana na francuskom jeziku (izvorni naslov: *De l'évolution du droit Musulman en Yougoslavie*) i kao takva dugo godina nije bila pristupačna domaćoj javnosti. Njen prvi, zvanični prevod na bosanski jezik objavljen je 2024. godine, čime su otklonjena sva dotadašnja ograničenja u dostupnosti ovog djela.

Izlaganja u knjizi započinju uvodnim razmatranjima o porijeklu islama u Jugoslaviji, popraćenim osvrtom na kulturološke, historijske i političke specifičnosti ovdašnjih muslimana. Širenje islama započeto osmanskim osvajanjima u XV vijeku oblikovalo se uz uticaj postojeće kršćanske i staroslavenske tradicije. U vezi s tim autor ističe: „Jugoslavenski islam je mješavina slavenskih običaja, kršćanstva i persijskog misticizma zaronjena u islamsku suštinu i upakovana u islamske obredne oblike.”

U prvom poglavlju, *Lični status*, autor je izložio šerijatsko bračno pravo u Jugoslaviji. Ovdje se posebice izdvajaju pitanja poligamije i džebre. Poligamija (višeženstvo) je bila dozvoljena u cijeloj državi kao dio vjerskih prava i sloboda zagaranovanih Ustavom iz 1921. godine. Uprkos tome, država je poduzimala niz mjera ka posrednom suzbijanju ove prakse. Jedna od njih je bila posebna taksa, uvedena 1923, koju su već oženjeni muslimani morali plaćati prilikom zaključenja braka s drugom ženom. Slučajevi poligamnih brakova u stvarnosti su bili rijetki, najčešće se ograničavajući na dvije žene. Begović naglašava da „stanovnici Jugoslavije nikad nisu bili skloni poligamiji jer se previše protivila njihovim davnašnjim običajima i poimanju braka.” Pravo džebra, ili prinudni brak maloljetnika, predstavljalo je pravo oca ili najbližeg muškog srodnika da uda ili oženi spolno nezrelu osobu ili lice s intelektualnim poteškoćama, čak i bez njihovog izričitog pristanka. Jugoslovenski

muslimani ga nikada nisu praktikovali ili tumačili u tom duhu, najviše zbog potrebe zaštite interesa djeteta. Begović primjećuje da džebra nikada ne bi doživjela svoju primjenu da i samo kanonsko pravo ne poznaje sličan institut. U pravoslavnom pravu bilo je dozvoljeno, uz dopuštenje episkopa, sklapanje braka između djece, a naročito djevojčica od navršene trinaeste godine života. To se u velikoj mjeri poklapalo sa rješenjima važećeg hanefijskog mezheba koje je ovakve brakove dopuštalo djeci predpubertetskog uzrasta, ostvarene spolne zrelosti ili najkasnije do navršene petnaeste godine.

U drugom poglavlju, *Vakufska imovina*, autor je obradio najvažnija pitanja koja se odnose na vakufe kao bitan dio muslimanskog identiteta i simbola društvene solidarnosti. Pojedinačno su predstavljeni formalnopravni uslovi valjanosti, dejstva i upravljanja vakufima. U pogledu potonjeg izvršene su određene reforme. Do 1930. u Jugoslaviji su važila dva sistema kontrole i upravljanja vakufskom imovinom. Prvi je primjenjivan u Bosni i Hercegovini. Počivao je na austrougarskom propisu iz maja 1909. koji je poslove upravljanja vakufima povjerio upravi sačinjenoj od više sreskih/kotarskih vijeća i jedne skupštine (sabora), koji biraju sresko/kotarsko izvršno povjerenstvo za upravljanje tekućim poslovima. S druge strane, u Makedoniji, Sandžaku i Crnoj Gori vakufe su kontrolisale muftije. Da bi se prevazišla ovakva dihotomija, u januaru 1930. donesen je Zakon o islamskoj vjerskoj zajednici prema kojem se u svakom okrugu, srezu ili kotaru osniva po jedno vijeće kojim predsjedava šerijatski sudija nadležan za sve vakufe u toj jedinici. Ovim tijelima su nadređena dva vakufsko-mearifska vijeća u Sarajevu i Skoplju, a i ona sama su pod jurisdikcijom Vrhovnog vjerskog vijeća u Beogradu.

U trećem dijelu, *Islamsko pravosuđe*, analizirana je organizacija šerijatskih sudova, nadležnost i sudski postupak. Šerijatski sudovi su bili zaduženi za rješavanje sporova ličnog i nasljednog prava muslimana, ali su mogli postupati u predmetima nemuslimana na njihov zahtjev. Dugo vremena na snazi su bila dva pravosudna sistema. U Bosni i Hercegovini djelovali su prvostepeni šerijatski sudovi i Vrhovni šerijatski sud u Sarajevu, što je naslijeđeno iz austrougarske uprave, dok su u Makedoniji, Sandžaku i Crnoj Gori postojali muftijski sudovi. Zakon o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama od 21. 3. 1929. prekinuo je takvo stanje. Za svaki srez u kojem je živjelo najmanje 5000 ljudi osnovan je šerijatski sud. Drugostepenu instancu predstavljala su dva vrhovna šerijatska suda, u Sarajevu i Skoplju. Šerijatski sudovi su djelovali pri redovnim građanskim i apelacionim sudovima u vidu posebnih odjeljenja. Zakonitost njihovog rada nadzirao je ministar pravde.

U četvrtom poglavlju, *Kodifikacija šerijatskog prava u Jugoslaviji*, govori se o procesu kodifikacije ličnog i nasljednog prava jugoslovenskih muslimana. Sličnu ideju imale su i austrougarske vlasti koje su po okupaciji Bosne i Hercegovine 1883. izradile draft Zakonika o ličnom i nasljednom statusu

prema hanefijskom mezhebu. Njime se htjelo na jednom mjestu predstaviti cjelokupno važeće šerijatsko pravo, olakšati posao sudstvu u primjeni zakona, što bi dovelo i do ujednačavanja sudske prakse. U monarhističkoj Jugoslaviji su vođene brojne stručne rasprave u korist jedne takve reforme, o čemu svjedoče i sačuvani zapisnici s Kongresa jugoslovenskih pravnika održanog 1928. godine. Begović ukazuje da kodifikacija i šerijat nisu međusobno suprotstavljeni; brojne druge zemlje, poput Alžira, Egipta i Rusije posegnule su za tim pravnim instrumentom. Prema njegovom mišljenju, reforme se mogu sprovesti korištenjem jedne od tri metode: zamjenom pravila hanefijskog mezheba nekim drugim koje bi bilo u skladu sa savremenim poimanjem prava, kombinovanjem raznih mezheba uz iznalaženje nekog međurješenja ili ukidanjem loših zakona. Autor ističe poligamiju, pravo džebra, puštanje žene, ostavinski postupak i vakufe kao institute koji moraju proći kroz sveobuhvatne promjene s ciljem usklađivanja s modernim društvenim tokovima.

Ovo djelo ima nemjerljivu historijskopravnu vrijednost jer pruža potpun uvid u strukturu, tumačenje i primjenu šerijatskog prava jednog vremena. Kao vrhunski poznavalac ove oblasti Begović je, koristeći se sistematskim pristupom i lako razumljivim načinom izlaganja, kritički i objektivno razmotrio brojne šerijatskopravne institute, izražavajući pri tome nužnost njihove prilagodbe današnjici. Taj reformistički element, ali i širina u kojoj je ova tematika tretirana, samo potvrđuje akademsku vrijednost i relevantnost njenog autora. Stoga svi ovi argumenti u cijelosti opravdavaju smisao napora uložениh na objavi i prevodu ove knjige gotovo vijek kasnije.

Sead Bandžović

Velida Mataradžija, OBRAZOVNI SISTEM U BOSANSKOM SANDŽAKU U XVIII STOLJEĆU, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2025., 400 str., ISBN: 978-9926-555-34-4

U izdanju Centra za napredne studije ove je godine štampana studija naslova *Obrazovni sistem u Bosanskom sandžaku u XVIII stoljeću* autorice Velide Mataradžije. Knjiga predstavlja prerađeni i na određenim mjestima dopunjeni tekst doktorske disertacije „Kulturno-obrazovni život u Bosanskom sandžaku u XVIII stoljeću”, odbranjene 2020. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Kako je već nedvojbeno istaknuto naslovom studije, autorica se bavi važnim pitanjem školstva u Bosanskom sandžaku, najznačajnijoj administrativnoj jedinici Bosanskoga ejaleta, vremenski ograničenim na XVIII stoljeće. Koristeći primarne osmanske izvore te relevantne radove i studije objavljene u nas i u svijetu, Velida Mataradžija rasvjetljava različita pitanja i popunjava praznine koje su do sada ostajale u istraživanju teme te vremenski omeđenog povijesnog razdoblja na koje se odnosi.

Studiju čini deset poglavlja koja se dalje granaju na brojna duža ili kraća potpoglavlja u kojima se autorica potanko bavi različitim pitanjima i problemima vezanim uz središnju temu istraživanja. U prvom, uvodnom poglavlju, naslova „Obrazovni sistem u Osmanskom Carstvu” (str. 17-40), razmatraju se temeljne postavke i organizacijski principi osmanskog obrazovnog sistema. Ondje se, pritom, osobita pažnja posvećuje onim ustanovama koje je u XV stoljeću utemeljio sultan Mehmed Fatih, čime je označen početak klasičnog perioda (1470–1839) u historiji obrazovanja kod Osmanlija (str. 18), te onima koje je u XVI stoljeću uspostavio sultan Sulejman, čime je dosegnut njegov vrhunac. Sagledavanje i razumijevanje klasičnog modela obrazovanja omogućilo je sustavno proučavanje obrazovnog sistema u Bosni tokom XVIII stoljeća. Kroz naredno, drugo poglavlje, naslova „Obrazovni sistem u Bosni pod osmanskom vlašću” (str. 41-60), autorica iznosi kratke napomene o tri perioda u povijesti obrazovanja u Bosni pod Osmanlijama te nadalje rekonstruira sliku gradske infrastrukture Bosanskog sandžaka, pružajući uvid u broj obrazovnih ustanova sve do kraja XVII stoljeća.

Srce studije čine dva naredna poglavlja, tj. treće i četvrto, u kojima se autorica bavi osnovnim (*mektebi*) i srednjim vjerskim školama (*medrese*), obilato se koristeći primarnim osmanskim izvorima. U uvodnom dijelu opsežnog trećeg poglavlja, naslova „Mektebi u Bosanskom sandžaku” (str. 61-143), dati su definicija i pojašnjenje termina *mekteb*, te je korigirana dosadašnja pretpostavka o namjeni institucije *muallimhane*. Nadalje su kroz zasebna potpoglavlja obrađeni svi poznati mektebi koji su u XVIII stoljeću

djelovali diljem Bosanskog sandžaka, poput onih u Sarajevu, Travniku, Tešnju, Visokom, Zenici, Kreševu, Varešu, ali i oni u pojedinim selima te tvrđavi Doboj. Osim iscrpnog predstavljanja navedenih škola, autorica se u nastavku poglavlja također dotiče važnih pitanja i pojedinosti vezanih uz nastavni plan i program mekteba, motiviranja učenika, odabira i upošljavanja mualima, razmatra rezultate obrazovanja izvođenog u mektebima te zaključuje pitanjem: „Šta je u obrazovnom sistemu bila *buk'a* (dershana)?”. Slijedeći srodan model, kroz naredno poglavlje, naslova „Medrese u Bosanskom sandžaku” (str. 143-185), obrađene su visoke osmanske škole, tj. medrese, u kojima je bio omogućen nastavak naobrazbe. Nakon definicije i pojašnjenja termina te kraćeg uvodnog osvrtu, autorica donosi pregled medresa Bosanskoga sandžaka koje su djelovale u XVIII stoljeću, počev od onih osnovanih u Sarajevu, potom Travniku, Banjoj Luci, Zenici, Tešnju, Fojnici, a najposlije i one u Visokom. Ova je vrijedna cjelina zaokružena potpoglavljem u kojem su izneseni detalji o udžbenicima korištenim u bosanskim medresama, a svoja saznanja, među ostalim izvorima, temelji na *Zakonu o ulemi* koji je donio sultan Sulejman (str. 177).

„Knjiga kao vakuf” (str. 187-215) naslov je petog, nešto kraćeg poglavlja u studiji posvećenog knjizi i bibliotekama. Ni ovdje ne izostaje kratka uvodna napomena u kojoj su podcrtane uloga i važnost pisane riječi u islamskome svijetu, istaknuta tradicija darivanja knjige u zadužbinu, kao i status osoba koje su posjedovale biblioteke. U potpoglavljima koja slijede predstavljene su najprije biblioteke medresa Bosanskoga sandžaka u XVIII stoljeću, a potom i one javne, kojima autorica pripisuje širi značaj za kulturnu povijest Bosne pod Osmanlijama (str. 201). Šesto, prilično kratko poglavlje, naslovljeno „Pismenost i prepisivačka djelatnost” (str. 217-228), nudi uvid u razvoj pismenosti i tradiciju prepisivanja u promatranom razdoblju, s osobitim osvrtom na ovu vrstu djelatnosti među članovima uleme. Neizostavna uloga koju su sufije odigrale u Bosni nakon potpadanja pod osmansku vlast, a naročito u procesu obrazovanja, naglašena je kroz sedmo poglavlje, naslova „Mreže sufija i njihov doprinos odgoju i obrazovanju” (str. 229-272). U vremenski zacrtanom periodu kojim se autorica bavi, utjecaj tesavvufa prati u tri koraka, koji ističe sljedećim redoslijedom: prosvjetiteljske aktivnosti na polju odgoja muslimanskoga stanovništva, djela sufijskih autora te pravila djelovanja zanatskih cehova uspostavljena pod izravnim utjecajem djela iz tesavvufa (str. 231). U potpoglavljima koja slijede govori se o tekijama i hanikasima koji su djelovali poglavito u Sarajevu, potom Travniku i Banjoj Luci te ostalim gradovima Bosanskoga sandžaka u XVIII stoljeću. Osvrće se i na pitanje zanata i zanatskih radionica, ističući odnos majstora i šegrta te ceremoniju opasavanja (*kuşanma*), koja je slijedila uspješno završenu naobrazbu u zanatskim radionicama. „Fakultativno obrazovanje” (str. 273-283) naslov

je kratkoga poglavlja u kojem autorica govori o specifičnom, neformalnom modelu obrazovanja dostupnom muslimanskom stanovništvu, koji do sada nije bio predmetom istraživanja bosanskohercegovačkih istraživača (str. 273). Među centrima fakultativnog obrazovanja ističe džamije, tekije, biblioteke, medrese, mektebe te domove učenjaka, a naročito se osvrće na sarajevske džamije u kojima su u XVIII stoljeću održavana predavanja, kao i na imena vaiza i muderisa te visinu njihove plaće. Osobito značajnim dokumentima, tj. dozvolama izdavanim učenicima kao potvrda osposobljenosti za određeni poziv, posvećeno je deveto poglavlje, naslova „Idžazetname” (str. 285-299). Služeći se navedenim dokumentima izdanim u XVIII stoljeću, autorica nudi njihovu analizu s aspekta forme i sadržaja, nastoji otkriti imena onih učitelja koji su prenosili znanje muderisima u medresama te sufijskim šejhovima (str. 286). U ovom su poglavlju, kroz zasebne podnaslove, predstavljene i idžazetname iz kaligrafije izdane u Sarajevu u XVIII stoljeću, a koje autorica nalazi svjedocima rada kaligrafske škole, te idžazetname sufijskih šejhova. Svoju studiju Velida Mataradžija završava poglavljem u kojem, temeljem objavljenih izvora i literature, istražuje obrazovanje ostalih konfesionalnih skupina koje su u XVIII stoljeću živjele u Bosanskom sandžaku. Ovo poglavlje, deseto u nizu, nosi naslov „Obrazovanje nemuslimana u Bosanskom sandžaku” (str. 301-324), a ondje se u prvom redu govori o bosanskim katolicima, potom pravoslavicima te jevrejima, u kojih se obrazovanje provodilo unutar vlastitih vjerskih zajednica. Autorica svakoj od navedenih zajednica posvećuje zasebna potpoglavlja, ističe određene potankosti koje su obilježile njihovo djelovanje te način na koji je obrazovanje bilo ustrojeno.

Nakon zaključnih razmatranja (str. 319) slijedi popis korištenih skraćeni-
ca (str. 325), bibliografija (str. 327-352), različiti prilozi (str. 353-382), izvodi
iz recenzija (str. 383-390) te biografija autorice (str. 391). Sustavniji pregled
i jednostavnije pretraživanje uveliko su olakšani indeksom ličnih imena i
mjesta, sadržanim na samom kraju studije (str. 393-400).

Aida Smailbegović

Jusuf Zejdan, DIVAN ŠEJHA ABDULKADIRA GEJLANIJA, prev. Kemal Hasić, Udruženje za edukaciju mladih i afirmaciju pozitivnih vrijednosti „Abdulkadir Gejlani”, Sarajevo, 2023., 274 str., ISBN: 978-9926-8759-0-9

Knjiga *Divan šejha Abdulkadira Gejlanija*, u prijevodu Kemala Hasića, objavljena je 2023. godine u Sarajevu kao izdanje Udruženja za edukaciju mladih i afirmaciju pozitivnih vrijednosti „Abdulkadir Gejlani”. Publikacija se sastoji od Predgovora prevodioca i priređivača, Metodologije valorizacije, Izvorā *Divana*, Sufijskih kasida, Alegoričnih kazivanja i Pogovora. U Predgovoru se poimenice navode naslovi kasida uz opis njihove forme i jezgrovito objašnjenje njihova sadržaja. Spomenute su i krivotvorene kaside koje su kroz minulo vrijeme pripisivane Abdulkadiru Gejlaniju.

Centralni dio knjige čine *Sufijske kaside* i *Alegorična kazivanja* Abdulkadira Gejlanija, velikog sufijskog autoriteta čiji su sufijski tarikat, poznat kao kadirijski, proširili njegovi sljedbenici. Naime, u *Divanu* je sabrano deset kasida koje zajedno imaju 258 distiha i objedinjene su pod naslovom *Sufijske kaside*, dok je devet kazivanja iz govora Abdulkadira Gejlanija objedinjeno pod naslovom *Alegorična kazivanja*. Budući da nije poznato da postoji uređeni divan Gejlanija, važnost ove publikacije ogleda se u tome što ona predstavlja zbirku koja objedinjuje njegove rasparčane, ali vjerodostojne kaside i govore. Vrijednost ovog *Divana* crpi se, između ostalog, u tome što sadrži poeziju i kazivanja imama Gejlanija koji su razasuti po raznim rukopisnim i štampanim izvorima. Štampana djela su, pri tome, obično sadržavala veliki broj štamparskih grešaka i nepodudarnosti u odnosu na same rukopise. Općenito, priređivač *Divana* oslanja se na više izvora, bilo da je riječ o ekstrahiranju poetskog ili proznog teksta. U tom procesu osobito je vodio računa o ispravnosti porijekla teksta. Jusuf Zejdan je prilikom priređivanja i sačinjavanja teksta *Divana* koristio ukupno deset rukopisnih i sedam štampanih djela.

Priređivač kao bitnu odliku sufijske poezije navodi važnost razumijevanja simboličke i aluzivne metode uz navođenje primjera. U tom smislu, važno je shvatiti kontekst koji sufijska poezija nameće, a čiji osnovni čimbenik biva simbolizam u okviru kojeg najistaknutiji i najrasprostranjeniji simboli bivaju metafore za Božansku Bit. Zacijelo se taj simbolizam ne otvara vanjskom svijetu, a svojevrsan unutarnji smisao biva važna karika u lancu razumijevanja sufijske poezije, jer u višeznačnosti i prividnom mnogorječju suština ove poezije je samo ljubav prema Slavnome i Silnome.

Pored poezije, *Divan* sadrži i prozne tekstove Gejlanija, koji nije bio pionir ovog stila alegoričnih kazivanja, ali nije bio ni posljednji koji se njime

koristio. To su, zapravo, duhovno-iskustvena kazivanja u formi poetizovane proze koja obiluje izrazima obojenim sufijskom aluzijom i simbolikom. Dakako da čitalac treba imati na umu da je sadržaj ovog *Divana* najprije duhovno-iskustvena stvar.

Osim prevodilačkog pregalaštva i napora da se prijevod uskladi s originalom, ne može se zanemariti ni naučna vrijednost ovog djela koje je uveliko obogatilo tesavvufsku literaturu na našem jeziku. Naime, osim esencijalnih tesavvufskih tema, misli i teorija Abdulkadira Gejlanija, u fusnotama je ponuđeno objašnjenje velikog broja sufijskih termina, nekada u formi definicije, a nekada kroz biografski prikaz najvećih sufijskih autoriteta. U tome se vidi jasna intencija priređivača, ali i prevodioca, da ne pristaju da ova zbirka bude isključivo kompilacija Gejlanijevih kasida i njegova govora. Manje poznati ili semantički višeslojni termini obilježavani su dodatnim komentarom, a sve u cilju da se osnovni tekst razumije što bolje. Prema tome, ovo djelo zacijelo se može valorizirati i kao *Divan* s komentarom.

Na koncu, značajno je istaknuti da predgovori prevodioca i priređivača čine sponu između prijevoda i kontekstualiziranog razumijevanja istog. Zbog kompleksnosti metodologije valorizacije *Divana* i njegovih vjerodostojnih i krivotvorenih kasida, te zbog naučno utemeljenog selektivnog odabira izvora *Divana*, ovo izdanje nije samo prevodilački poduhvat. Zapravo, uz predgovore, metodologiju valorizacije i osvrt na izvore, ono predstavlja sintetički dobro uvezanu uvodnu studiju sa vrlo vrijednim dodatnim tumačenjima. Bez dvojbe, svoju vrijednost u prvom redu crpi kao dio gnostičke literature kojoj pripada. Međutim, neporeciva je i njegova književno-umjetnička dimenzija, jer kaside, rimovana proza i prozni odlomci bogatstvo su ovog teksta kojeg je prevodilac, pazeći na jezički, književno-umjetnički, kako poetski tako i prozni izražaj, prilagodio čitaocu ovog prijevoda.

U konačnici, svesrdno preporučujemo ovo djelo koje, pored toga što predstavlja prvi prijevod Gejlanijevog stvaralaštva s izvornika na bosanski jezik, ujedno je i pogodna gnostička literatura za duhovne putnike i ostale recipijente.

Hamza Kurtanović

Kemal Ljevaković, RJEČNIK TEŠANJSKOG KRAJA: PRILOG LEKSIKOGRAFIJI BOSANSKOG JEZIKA, Drugo dopunjeno izdanje, JU Opća biblioteka Tešanj, Tešanj, 2024., 535 str., ISBN: 978-9958-895-70-8

Pisati ili govoriti o knjizi *Rječnik tešanjškoga kraja: prilog leksikografiji bosanskog jezika* istovremeno je i lahko i teško. Lahko je zato što je sam autor Kemal Ljevaković, prije i poslije centralnog dijela ovog svog djela, tj. *Rječnika*, ispisao iscrpne autorske i stručne *predgovorne* i *pogovorne* napomene i natuknice koje funkcioniraju, u postmodernističkom maniru, kao najbolji komentar vlastitom djelu u cilju njegovog boljeg i dubljeg razumijevanja. Na kraju knjige nalaze se recenzije eminentnih stručnjaka, čije ocjene Ljevakovićevog djela su više nego pozitivne, a iz čega, zapravo, proizlazi i (po)teškoća da neko, izvan struke – a što je slučaj s potpisnikom ovog osvrta – izrekne svoju vlastitu ocjenu. Otuda ovaj (moj) osvrt može biti jedino iz ugla običnog čitatelja i, također, nekoga ko je baštinik *Rječnika tešanjškoga kraja*.

Rječnik tešanjškoga kraja, objavljen krajem 2024. godine u Tešnju (izd. JU Opća biblioteka Tešanj, koja zaslužuje sve čestitke za ovo dupunjeno i tehnički dopadljivo izdanje), drugo je dopunjeno izdanje tog *Rječnika*. Prvo izdanje, istoga izdavača, objavljeno je 2014. Ovo drugo dopunjeno izdanje ima sljedeći sadržaj:

Zašto drugo dopunjeno izdanje? (na bosanskom i engleskom jeziku, 7-11) – Ovdje nas autor, između ostalog, upozna s činjenicom da se prvo izdanje *Rječnika* našlo na policama sljedećih respektabilnih ustanova u regiji i svijetu: Biblioteka Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, Srbija; Filološki fakultet Univerziteta Zadar, Hrvatska; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina; Bibliothèque Nationale de France, Paris; The British Library, London G.B.; Library of Congress – Washington D.C., USA; Columbia University Library, New York, NY, USA; Michigan University Library, An Arbor, USA; Harvard University Library, Cambridge, USA.

Predgovor (11-20) – Riječi zastupljene u ovom *Rječniku*, prema navodima autora, najvećim dijelom su: ili arhaizmi (npr. *héjbet*, *hàsta*, *sàbur*, *dèmet*), ili lokalizmi (npr. *bèzec*, *kòšćen*, *nájam*), ili historizmi (npr. *sjenári*, *tèsari*, *bunárdžije*).

Neke osobenosti u narodnom govoru tešanjškog kraja (21-29) – U okviru ovog poglavlja autor na jednostavan ali stručan način upozna čitateljstvo s karakteristikama narodnog govora tešanjškog kraja, a koje se ogledaju u: oblicima šćakavštine; karakterističnim leksemama u govoru Bošnjaka, tj. onim s glasom *h* i *f*; karakterističnim leksemama u govoru Hrvata i Srba, također

onim s glasom *h*, odnosno *f* i *j*; ekavskom izgovoru (navodeći više hipoteza o tom jezičkom fenomenu, a na prvom mjestu hipotezu da su ga donijeli prvi srbijanski učitelji); ostacima ikavskoga izgovora (npr. čuje se *sikira* umjesto sjekira, *sikirati* umjesto sekirati, *biži* umjesto bježi, *bòlilo* umjesto boljelo); akcentiranju riječi (npr. u tešanjском kraju je: *pojédi* umjesto pòjedi, *pamètna* umjesto pàmetna, *Ljeváković* umjesto Ljèvaković); te još nekim jezičkim zanimljivostima (npr. upotreba prijedloga *na* umjesto prijedloga *u*: *idem na Tešanjku, na Jelah*, upotreba krnjeg infinitiva: *slòmit* – slomiti, *zabòraviti* – zaboraviti).

Iz dosadašnjih jezičkih istraživanja (30-48) – U ovom poglavlju autor predočava jezička istraživanja nekolicine autora koji su se bavili jezikom tešanjско-maglajskog kraja i precizno navodi njihove najvažnije nalaze. Riječ je o sljedećim autorima: Milan Rešetar, Gojko Ružičić, Ivan Brabec, Dalibor Brozović, Miloš Okuka, Refik Bulić (koji naučno osporava hipotezu da su ekavizam na tešanjско-maglajski kraj donijeli učitelji iz Srbije: „Moguće je da su učitelji iz Srbije, ako su bili ekavci, doprinijeli da se ekavizam u tešanjско-maglajskim govorima bolje sačuva”, kaže Bulić), Dževad Jahić (koji je, kako navodi Ljevaković, „ekavizam tešanjско-maglajskog govora okarakterizirao kao jednu od odlika govora bosanskih Muslimana”).

Rječnik tešanjskog kraja: prilog leksikografiji bosanskog jezika (51-350) – kojem prethode *Napomene uz rječnik*, gdje, između ostalog, saznajemo: da su u *Rječnik* uvrštene „riječi ili oblici riječi koje su pripadale ili još sporadično pripadaju svakodnevnom govoru tešanjskog kraja”; „mnoge riječi i oblike riječi” ovog *Rječnika* ne bilježe ni Alija Isaković (*Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*) ni Dževad Jahić (*Rječnik bosanskog jezika*) niti Institutov *Rječnik bosanskog jezika* (2007), no u njemu su „i riječi i oblici riječi koje aktuelni rječnici bosanskog jezika bilježe, ali su u sve rjeđoj upotrebi u svakodnevnom govoru”; da je ovo „dijalektski rječnik”. *Rječniku* prethodi i autorov spisak *Saradnika u prikupljanju građe* (55-56) te *Skraćenice* (57-58).

Život zastao u narodnom izrazu (353-422) – Ovo poglavlje autor je opisao kao „mjesto okamenjenih životnih postulata, moralno-etičkih definicija u kojima se očituje odgovoran i dostojanstven život” (353); zatim: „Ovo je skup gnoma, mudrih izreka, narodnih pouka, gotovo narodnih pravila življenja i najčešće su kazane u razgovornom obliku” (355). Zatim, pod naslovom *Narodne mudrosti u narodnom izrazu* slijedi njih preko hiljadu, a za mnoge autor daje kontekstualna objašnjenja njihova nastanka i značenja. (Tri sugestije: na str. 357 navedena je izreka: *Alla humme rabbi, svako sebi grabi* – odnosno, ispravno je: *Allahumme* (dakle, jedna riječ u pisanju, a u značenju: Bože moj!); na str. 372 pisati velikim slovom imenicu Bog u izrekama: *I bog te veselio! I bog te pomogo!* Na str. 418 za izreku *Vela havle – vela kuvvete!*

(pobožno čuđenje, *Bože moj! Bože, snage!*) predlažem ovaj prijevod: *Nema snage ni moći osim (k)od Boga!*) Sve ove narodne umotvorine su pravi mali literarni biseri, primjeri subjektivnog dara i kolektivnog nadahnuća, svježine i metaforičnosti bosanskog jezika te iskričavosti duha ovdašnjeg čovjeka kao pojedinca i naroda kojem pripada.

Rječnik u slici (423-472) – Jedinstven leksikografski postupak: uz kvalitetnu fotografiju predmeta nalazi se njegova leksema! Autor navodi kážu: *Ono što ispriča jedna fotografija, to olovka ne može!*

Izvori i literatura (473-478) – uključuju rječnike i ostale izvore.

Registar ličnih imena (479-484).

Sažetak (485-497, na bosanskom i engleskom) – u kojem autor sumira svoja istraživanja, skromno ističući da je ovaj *Rječnik* „pokušaj doprinosa leksikografiji bosanskog jezika... pokušaj da se bosnističkoj leksikografiji ponudi cjelovitiji rječnik jednog užeg kraja, dakle lokalni rječnik, odnosno rječnik mjesnog govora”. Domalo kasnije: „I tako, načinih ovaj RJEČNIK za koji bih kazao da je u mnogome i rječnik zaboravljenih riječi i oblika riječi”.

Recenzije (501-517) – Evo nekoliko ekscerpata iz recenzija: „Radi [se] o prvom kompletnijem dijalekatskom rječniku bosanskog jezika”; „rječniku urađenom pouzdano i stručno”; „ovo [je] vrlo vrijedan doprinos leksikografiji i dijalektologiji bosanskog jezika, ali i daleko šire, balkanistici i slavistici uopće” (akademik prof. dr. Dževad Jahić); „Posebna vrijednost ovog rječnika je u tome što je usmjerio pažnju na polje semantike”; „radi [se] od djelu koje svjedoči o bogatstvu bošnjačkog kulturnog blaga”; „u ovom vrijednom leksikografskom ostvarenju prepoznajemo značajan doprinos brojnim predmetnim područjima nastave bosanskog jezika” (prof. dr. sc. Hazema Ništović i mr. sc. Muhamed Arnaut); „Dobro je što se pojavio Ljevakovićev *Rječnik tešanjskog kraja* ne samo zato što je dobro kao prilog leksikografiji bosanskog jezika, već je Rječnik dobro i što trezoriše dio duhovnog blaga ovoga kraja, i kao dobro kakvo u bogatoj kulturnoj povijesti tešanjski kraj nije imao i koje nam je nedostajalo” (Ramiz Brkić, književnik); „Ljevakovićev zahvat se odlikuje multidisciplinarnim pristupom koji donosi na okup jezične vrijednosti sa stanovišta *antropološke lingvistike* – riječ je o jeziku koji je bitno oblikovao čovjeka tešanjškoga prostora, dakle, Ljevakovićev rad je u značajnoj mjeri podudaran s *etnolingvistikom* i *sociolingvistikom*, tako da je u značajnom aspektu ova rada riječ o lingvističkoj antropologiji” (Atif Kujundžić, književnik). O Ljevakovićem *Rječniku* je, nakon njegova pojavljivanja, pisao i Nuriya Delić koji, s pravom, zapaža: „Ovo je prilika za slavlje, da smo Englezi, Francuzi ili Nijemci. Pošto nismo, moramo reći istinu: postoje dvije vrste ljudi na svijetu, u bilo kojem jeziku, oni koji samo koriste jezik te samo glagoljaju i oni koji vladaju jezikom pa su dostojanstveni, ponosni i mudri kada govore i pišu. A da biste bili dostojanstveni, ponosni i mudri morate imati knjigu kao što

je *Rječnik* Kemala Ljevakovića, koji je ovim svojim *Rječnikom* bosanskoga jezika duboko i široko zahvatio u dušu bosanskoga naroda, jer je jezik najbolje što čovjek ima u svojim riznicama od pamtivijeka pa do Sudnjega dana. (...) Koliko je samo znanja, strpljenja i dovitljivosti trebalo da se ova knjiga uobliči, zamislite i procijenite, ako ikako možete?” (<https://tesanj.net/2025/02/23/nuriya-delic-prikaz/> - pristupljeno: 20.04.2025.)

Bilješka o autoru (519-533).

I posve na kraju, kod autora ove značajne knjige susrele su se dvije karakteristike koje su je dovele na ovaj nivo uspješnosti: s jedne strane, autorova stručna kompetentnost, znanje i erudicija, a s druge strane: potpuna predanost, pedantnost i odgovornost. Udruženost ovih dvaju karakteristika garancija je uspjeha u svakom poslu. Pošto ova knjiga u sebi nosi i promovira *duh zavičajnoga* – kojem se Kemal Ljevaković primjereno odužio, i to ne samo ovim djelom – predlažem da i tešanjске vlasti to nagrade i priznaju najvišim općinskim priznanjem.

Almir Fatić

Madžida Mašić, RUKOPISNE ZBIRKE NA ORIJENTALNIM JEZICIMA U FRANJEVAČKIM SAMOSTANIMA, MEDRESAMA I TEKIJAMA U BOSNI I HERCEGOVINI, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2024., 251 str., ISBN: 978-9958-626-69-2

Knjiga dr. Madžide Mašić *Rukopisne zbirke na orijentalnim jezicima u franjevačkim samostanima, medresama i tekijama u Bosni i Hercegovini* prva je cjelovita sinteza o rukopisnim zbirkama na arapskom, turskom i perzijskom jeziku koje se čuvaju (ili su se historijski čuvale) u franjevačkim samostanima, medresama i tekijama u Bosni i Hercegovini. Nastala je kao rezultat višegodišnjeg projekta realiziranog u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu (2018–2023), s jasno definisanim ciljem: objediniti starija saznanja, revidirati i ažurirati podatke te pružiti stvarni uvid u zatečeno stanje fondova – posebno u svjetlu ratnih razaranja 1992–1995, nakon kojih se razmjere štete nad rukopisnim zbirkama dugo nisu mogle cjelovito sagledati. Uz to, studija predstavlja i značajan doprinos rekonstrukciji kulturne i intelektualne historije osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini. Djelo je koncipirano pregledno: nakon Sadržaja i Uvoda slijedi Kraći historijski osvrt na nastanak rukopisnih zbirki u Bosni i Hercegovini te tri poglavlja posvećena trima institucionalnim okruženjima u kojima su se formirale i čuvale rukopisne zbirke: franjevački samostani, medrese i tekije. Knjigu zaokružuju Zaključak, Summary te korisni aparati: Autografi i djela bosanskohercegovačkih autora u rukopisnim zbirkama samostana, medresa i tekija u BiH, Literatura, Indeks naslova rukopisnih djela i Indeks imena autora i prepisivača djela. Metodološki, autorica se oslanja na objavljene i neobjavljene kataloške izvore (naročito radove i kataloge Hivzije Hasandedića), na starije specijalne kataloge (Vančo Bošković), kao i na terenske uvide i komunikaciju sa čuvarima fondova.

U Historijskom osvrtu autorica smješta nastanak zbirki u širi kontekst dolaska Osmanlija, promjene pisma i jezika i uspostave novih prosvjetnih institucija (mektebi, medrese, tekije, džamije). Ističe se i podatak da se prve javne biblioteke osnivaju krajem 15. stoljeća u okviru različitih vakufa. Time se vidi kako rukopisne zbirke nisu nastajale usput, nego su bile organski dio obrazovnog i vjersko-prosvjetnog tkiva osmanske Bosne. Prvo poglavlje knjige posvećeno je franjevačkim samostanima. Autorica obrađuje fondove Arhiva Franjevačke provincije, Samostana u Fojnici, Samostana Petrićevac, Samostana Gorica u Livnu, Profesorske knjižnice Franjevačke gimnazije u Visokom i Muzeja samostana Tolisa – Vrata Bosne. Najopsežniji i najvredniji je fond Arhiva Franjevačke provincije u Mostaru, u kojem je Hasandedić

evidentirao 338 rukopisa, a Boškov 376. Posebno se ističe arapsko-perzijsko-turski rječnik iz 1464. godine, vjerovatno najstariji poznati primjerak takve vrste, te autografi Mustafe Ejubovića Šejh Juje i Ahmeda sina Mustafinog Mostarca. Dragocjen je i jedini sačuvani primjerak Murtezinog rječnika *Muntahab*. Fond Acta Turcarum, s više od dvije hiljade dokumenata na turskom jeziku, sadrži fermane, berate, vakufname i druge izvore koje je Hasandedić 1968. obradio registima, što ovu građu čini neprocjenjivom za historiju Bosne. U Fojnici se čuva devet rukopisnih kodeksa, među kojima se izdvaja unikatni turski prijevod Evanđelja po Mateju, dok samostan Petrićevac posjeduje *Mushaf* prepisan 1459. godine. Zbirka samostana u Livnu broji 18 rukopisa, a Profesorska knjižnica u Visokom čak 89, od čega su neki na perzijskom jeziku i alhamijado tekstovi. U njoj se čuvaju i djela Hasana Kafije Pruščaka, poput *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*. Fond Muzeja u Tolisi još uvijek je neobrađen, ali postoji interes da se stručno obradi i digitalizira.

U drugom dijelu knjige prikazane su medresanske biblioteke. One su nastajale kao školske biblioteke i sadržavale su udžbeničku literaturu iz fikha, akaida, arapske gramatike i leksikografije, tefsira, hadisa i logike. Krajem 19. i tokom 20. stoljeća njihove zbirke su, u velikom broju slučajeva, prenesene u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Autorica detaljno analizira rukopise iz više medresa. Za Gazi Husrev-begovu medresu navodi 23 sačuvana kodeksa koji su činili prvobitni fond Medrese, dok je Sim-zade ili Drvenija medresa imala fond koji je u GHB danas zastupljen sa 62 kodeksa i 124 djela, pretežno na arapskom jeziku. Za Musafi medresu u Banjoj Luci, koju je osnovao pjesnik Muslihuddin b. ‘Ali Kninjanin, saznajemo da je imala 120 knjiga, a do danas su sačuvana samo dva kodeksa u GHB, od kojih su četiri djela prepisana u samoj medresi. Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku imala je početni fond od 103 knjige i bibliotekara, a danas broji 105 kodeksa. Medresa Mehmed-paše Kukavice, također u Travniku, osnovana je 1759. godine, a njen fond od 75 knjiga uvećavao se poklonima; danas se u GHB čuva 31 kodeks iz ove zbirke. Sultan Ahmedova medresa u Zenici imala je najmanje 61 kodeks, iako su sačuvani tek fragmenti fonda. Posebno je potresna sudbina medrese u Visokom, čiji je rukopisni fond izgorio 1911. godine; sačuvana su samo dva kodeksa u GHB. Sve ove biblioteke ukazuju na logiku tadašnjeg obrazovanja: dominaciju udžbeničkog korpusa, standardizovanih djela, komentara i čitanki.

Treći dio posvećen je tekijama, koje su imale prvenstveno duhovnu funkciju, ali su također posjedovale značajne rukopisne zbirke. Hadži Sinanova tekija u Sarajevu posjedovala je rukopisnu i arhivsku građu koja je 1959. prebačena u Historijski arhiv Sarajevo, gdje se danas čuva 107 kodeksa. Tekija Mesudija u Kačunima, otvorena 2013. godine, ima 108 rukopisnih kodeksa, većinom na turskom jeziku, s dominantnim sadržajem iz tesavvufa, ali i djeli-

ma iz gramatike, književnosti, logike i medicine. Ova zbirka je digitalizirana uz pomoć Instituta Yunus Emre, no popis rukopisa je općenit i nedovoljno stručan, pa se preporučuje njegova detaljna kataloška obrada. Tekija Ali-paše Rizvanbegovića u Stocu prenijela je svoje rukopise u Karađoz-begovu medresu u Mostaru, a potom u GHB, dok se jedan kodeks iz ovog fonda danas nalazi u Arhivu Hercegovine.

Posebno mjesto u knjizi zauzima izdvojeni inventar autografa i djela domaćih autora. Navode se autografi Šejh Juje, Ahmeda sina Mustafinog Mostarca, Hasana Kafije Pruščaka, Ibrahima Opijača, Fevzije Mostarca i Muhameda Hevaije Uskufija. Takva pažnja prema domaćim autorima omogućava da se rukopisna građa sagleda i kao svjedočanstvo domaće intelektualne produkcije.

Autorica otvoreno govori o ograničenjima s kojima se suočila prilikom rada na projektu: gubitak integriteta fondova usljed centralizacije, neujednačenost dokumentacije i manjak stručne obrade u nekim slučajevima. Ipak, knjiga uspijeva ponuditi ono što sama definira kao cilj: ponuditi jedinstvenu tačku pristupa za istraživanje razasutih fondova. Ukupno je u knjizi dokumentirano 1.315 rukopisnih kodeksa. Na temelju toga jasno se vidi da su rukopisne zbirke u samostanima, medresama i tekijama bile čuvarice prosvjetnih i duhovnih tokova, te se kroz njih ogleda recepcija ključnih islamskih disciplina u Bosni i Hercegovini. Knjiga je ujedno i poziv na dalji rad: katalogizirati neobrađene zbirke poput one u Tolisi, digitalno povezati fondove koji su fizički razdvojeni i dopuniti postojeće baze podataka metapodacima o provenijenciji. Sve to može doprinijeti obnovi kulturne topografije Bosne i Hercegovine i otvoriti nove puteve za istraživače. Djelo Madžide Mašić možemo toplo preporučiti kao neizostavan priručnik svima koji se bave historijom osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini, rukopisnom baštinom ili kulturnim naslijeđem općenito. Ono objedinjuje minucioznost kataloškog rada s historiografskim uvidima i pruža istraživačima pouzdanu osnovu za dalja istraživanja.

Emina Mostić

Izet Šabotić, VELIKA MEDRESA U SKOPLJU (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, Tuzla, 2025., 503 str., ISBN: 978-9926-9006-1-8

Kao plod višegodišnjeg istraživanja, prikupljanja i obrade izašla je iz štampe monografija prof. dr. Izeta Šabotića *Velika medresa u Skoplju (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije*.

Obrazovanje je jedan od najvažnijih segmenata za svaku državu i društvo, tako da je vlast po svaku cijenu nastojala oblast obrazovanja staviti pod svoju kontrolu. Tako je i nastankom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije, centralistička vlast u Beogradu nastojala sve pore života staviti pod svoju kontrolu, pa tako i oblast školstva. Prostor Sandžaka, kao i Kosovo i Makedonija (Južna Srbija), bio je ekonomski i kulturno-obrazovno najzaostaliји prostor u novostvorenoj državi. Obrazovanje, a naročito školstvo, bilo je na niskom nivou. Mnoge škole nakon Prvog svjetskog rata nisu otvorene. Bez političkog i finansijskog podržavanja, nastavnih, smještajnih i drugih kapaciteta, naročito na navedenom prostoru, mnoge škole nisu bile aktivne.

Za potpunije obrazovanje i pismenost neophodno je bilo osnovati nove osnovne i srednje škole. Velikoj populaciji u Kraljevini SHS bilo je uskraćeno obrazovanje na maternjem jeziku, a slabo su znali službeni srpsko-hrvatski jezik, što je predstavljalo problem u školovanju ove populacije u državnim školama. Svi oni koji su poznavali čitanje, pisanje, pa i govor na arapskom, turskom i albanskom jeziku, a manje srpsko-hrvatski jezik, smatrani su kao nepismeni. To se naročito odnosi na albansku i tursku populaciju. Prosrpski režim iz Beograda nastojao je, po svaku cijenu, da kulturno i etnički asimilira bošnjačko, albansko i tursko stanovništvo. Taj cilj nastojao je ostvariti putem uspostave školske infrastrukture te zapošljavanja ideološki odanog kadra.

Prof. dr. Izet Šabotić daje nam nove historijske podatke o ovoj važnoj ustanovi u školovanju i obrazovanju jedne nove generacije u Velikoj medresi u Skoplju. Generacije koje su školovane u ovoj medresi ostavile su nemjerljiv trag u svim važnijim društveno-političkim i privrednim sferama društvenog života, od vremena prve Jugoslavije pa do kraja socijalističkog perioda. Njihov rad i djelovanje bio je nemjerljiv i vidljiv u svim društvenim procesima, kako u njihovom zavičaju Sandžaku, Kosovu i Makedoniji, tako i na cijelom prostoru novoosnovane države.

Monografija prof. dr. Izeta Šabotića *Velika medresa u Skoplju (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije*, pored *Predgovora* na bosanskom i

engleskom jeziku, str. 7-13, i *Uvoda*, str. 15-29, podijeljena je na dva poglavlja: *Velika Medresa u Skoplju od osnivanja 1925. do ukidanja 1941. godine*, str. 31-406, te *Od medresanata i studenata, do revolucionara i intelektualaca*, str. 407-444.

U *Uvodu* autor monografije daje osnovne podatke o školstvu u „Južnoj Srbiji” do stvaranja novostvorene države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Nakon toga nastavlja sa podacima i informacijama o školstvu u prvoj Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine.

Glavni sadržaj knjige obuhvata prvo poglavlje pod naslovom *Velika medresa u Skoplju od osnivanja 1925. do ukidanja 1941. godine*. U njemu prof. dr. Izet Šabotić donosi do sada manje poznate historijske podatke i činjenice, od ideje do osnivanja Velike medrese u Skoplju 1925. godine, zatim o njenom prvom direktoru Ahmedu Mehmedbašiću, direktoru od 1925. do 1941., nastavnom kadru i historijatu škole, od poteškoća do stabilizacije rada. Autor iznosi i podatke o pobuni učenika prve generacije Velike medrese u Skoplju protiv vaspitača Svetomira Lazarevića. Vremenom Velika medresa u Skoplju postaje elitna škola, prepoznatljiva na cijelom prostoru prve Jugoslavije. Gotovo svake godine Medresa postiže sve bolje i bolje rezultate, sve do posljednje godine rada škole u školskoj 1940/1941.

U drugom poglavlju, *Od medresanata i studenata, do revolucionara i intelektualaca*, u historijskoj monografiji prof. dr. Izet Šabotić iznosi vrijedne historijske podatke o stasanju jedne nove generacije. Ona postaje veoma značajna i iz nje izrastaju mnogi nastavnici i vaspitači – istinski znalci, pedagoški pregaoci i ideolozi.

Medresanti studenti postaju progresivni dio društva, kako u prvoj Jugoslaviji, tako i u Drugom svjetskom ratu i socijalizmu. Prema raspoloživim podacima, više od 180 medresanata uzelo je učešće u NOR-u, od kojih su trojica proglašeni narodnim herojima. To su Ajdin Zejneli, Rifat Burdžović Tršo i Bajraktari Meto. Jedan broj medresanata stradao je nakon uspostave komunističke vlasti.

Na kraju monografije prof. dr. Izeta Šabotića *Velika medresa u Skoplju (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije* nalazi se tekst *Umjesto zaključka*, na bosanskom i engleskom jeziku, *Izvori i literatura*, *Index ličnih imena*, *Index geografskih pojmova* i *Izvodi iz recenzije*.

Recenzenti ove historijske monografije su priznati i poznati historičari dr. sc. Sead Selimović, dr. sc. Safet Bandžović, dr. sc. Redžep Škrijelj i dr. Sait Š. Šabotić.

Autor historijske monografije o Velikoj medresi prati hronološki rad Medrese, koji potkrepljuje brojnim historijskim činjenicama, a koje donosi u 1.666 citata, što monografiji daje naučni karakter.

Detaljan popis izvora i literature pomoći će budućim istraživačima da lakše dođu do podataka prilikom istraživanja navedene teme kako bi je istražili i proširili saznanja u pisanju stručnih i naučnih radova o Južnoj Srbiji, prostoru Sandžaka, Kosova i Makedonije, zbog čega je toplo preporučujem stručnoj i naučnoj javnosti kako bivše Jugoslavije tako i susjednih zemalja Balkana i šire.

Adnan Hadžiabdić

